

Thank goodness! у жіночому мовленні найчастіше означає любов, полегшення, радість, у чоловічому – стурбованість.

Отже, проведене дослідження виявило існування гендерних преференцій у використанні емотивних вигуків у мовленні англійської мовної особистості. Можна стверджувати, що існує гендерна диференціація вигуківих референцій: у мовленні чоловіків зустрічаються індивідуальні вигуки, що надають висловлюванню яскравості й виразності. У мовленні англійських жінок такі вигуки відсутні.

Список використаних джерел

1. Вежбицкая А. Семантика междометия / А. Вежбицкая // Семантические универсалии и описание языков. – М.: Язык русской культуры, 1999. – С.611-649.
2. Воркачев С.Г. Лингвокультурология, языковая личность, концепт: становление антропоцентрической парадигмы в языкознании / С.Г. Воркачев // Филологические науки. – 2001. – №1. – С.64-72.
3. Левицкий А.Э. Функциональные подходы к классификации единиц современного английского языка: монография / А.Э. Левицкий – К., 1998. – 362 с.
4. Шаховский В.И. Языковая личность в эмоциональной коммуникативной ситуации / В.И.Шаховский // Филологические науки. – 1998. – №2. – С.59-65.
5. Якушин Б.В. Гипотезы о происхождении языка / Б.В. Якушин. – М.:Наука, 1984. – 136с.

Summary. The article contains the results of investigating the role of interjections in producing emotive discourse. Gender references of interjections in the English language are analyzed.

Key words: *interjection, gender, competence, language personality.*

Отримано: 12.09.2012 р.

УДК 821.161.2 – 222.09

Л. В. Павлішена

ХУДОЖНЯ ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ЛІТЕРАТУРНИХ ОБРАЗІВ ТА СЮЖЕТІВ У КОМЕДІЇ І. КАРПЕНКА-КАРОГО «РОЗУМНИЙ І ДУРЕНЬ»

У статті йдеться про художню інтерпретацію літературних образів та сюжетів, розкривається проблема деформації моральних цінностей людини у контексті зарубіжної та української літератури, аналізується суть драматичної інтриги, що покладена в основу «серйозної» комедії І. Карпенка-Карого «Розумний і дурень».

Ключові слова: *художня інтерпретація, образ, сюжет.*

П'єса «Розумний і дурень» І. Карпенка-Карого ідейним корінням сягає біблійної історії про Каїна й Авеля. Драматург майстерно інтерпретує проблеми «сліпої» батьківської любові, виховання дітей, проблеми добра і зла у міжособистісних стосунках. Бачимо ці проблеми у трагедії Шекспіра «Король Лір», у повісті Оноре де Бальзака «Батько Горіо». У згаданих творах вона є основною складовою ідеї. Результатом такої ж довірливої любові-«сліпоти» персонажа комедії «Розумний і дурень», старого чоловіка Окуня, став довершений за своєю суттю, цілком деморалізований син Михайло, «комерчеська голова», який не зупиняється ні перед чим, аби лиш мати прибуток, здерти бодай копійку. Негативізм образу особливо загострений, що надає героєві певної гротескності, яка притаманна романтичним п'єсам. Ці особливості змалювання особи Михайла дещо послаблюють твір у реалістичному плані. Відчуваються фольклорні мотиви творення образів комедії (казки «Про двох братів», «Два брати: багатий і бідний», «Правда і Кривда», «Про Правду і Кривду» тощо).

Михайло Окунь – особа деморалізована в усіх аспектах: брата прагне позбавити спадку, не цурається наклепів, брехні, підступного лицемірства, обманює людей, відбиває у Данила наречену тощо. Ця проблема також не нова. Бачимо її ще у творчості Гесіода («Труди і дні»), де брат через несправедливі суди намагається позбавити спадку свого другого брата; подвійна тотожна ситуація змальована Шекспіром у трагедії «Король Лір» – тут зажерливість дочок стає причиною смерті і їхньої сестри, і самого Ліра; паралельно розкриваються захланність, підступність і лицемірство Едмунда стосовно свого брата Едгара та довірливого батька Глостера у комедії «Об-

манутий педант» Сірано де Бержерака, де головний герой Гранже поставлений перед моральною дилемою: власні насолоди чи життя сина, і більше схиляється до цинічного вибору: надто великі кошти вимагають розбійники, краще хай син гине, а він потім якось розплатиться за його смерть.

У п'єсі «Розумний і дурень» Карпенко-Карий переосмислює «мандрівні сюжети» і витворює новий, ментальний тип підступного домашнього тирана і скнари. Цинічна пропозиція Михайла батькові відсидіти чверть року у в'язниці просто обурює. Автор наголошує на тому, що Михайло ще й не цурається такої поведінки, він упевнений – це найкращий вихід із ситуації. Дарма що така «правильна лінія», «комерція» улюбленого сина глибоко ранить батьків. Саме цей аспект наближає комедію до трагедії. Нещасний Окунь вивищується автором до трагедійного образу короля Ліра, який розуміє нікчемність улюблених дочок, бачить їх ницу внутрішню суть. Порівняймо: «Лір: Невдячні дочки! Боже мій єдиний! /Та це ж однаково, якби кусати / Мої уста цю руку почали / За те, що їм вона підносить їжу!» [8, 334]; «Каленик. Милосердний боже! Ти чуєш? Це син говорить, син, котрому я усе віддав!» [2, 186]. Аналогічна трагікомічна ситуація розкривається і в комедії О. Островського «Свої люди – поквитаємось»: «Большов. Лазарь! Да ты вспомни то, ведь я тебе всё отдал, всё дочиста; вот что себе оставил, видишь! Ведь я тебя мальчишкой в дом взял, подлец ты бесчувственный! Поил, кормил вместо отца родного, в люди вывел. А видел ли я от тебя благодарность какую?» [5, 100]. Комічність ситуації полягає у тому, що Большов своїми руками виривав собі яму. Саме він навчив Подхалюзіна шахраювати та лицемірити, ще й заохочував таку поведінку: «Вспомни то, Лазарь, сколько раз я замечал, что ты на руку не чист! Что ж? Я ведь не прогнал тебя, как скота какого, не ославил на весь город. Я тебя сделал главным приказчиком, тебе я все своё состояние отдал...» [5, 101].

Каленик повторив ту саму життєву помилку у ситуації вибору – довірився старшому синові, поклався на його вміння господарювати, та не помітив у ньому моральної гнилі, так, як і Лір, він постраждав через покvapливу рішучість своїх дій. Тут варто вказати на основні акценти, які визначають ідею цих творів. «Король Лір» Шекспіра став дзеркалом нового зламу, болісної переоцінки цінностей. Колізія цього твору – одна з найтрагічніших у драмах В. Шекспіра. Те саме можемо сказати і про комедію «Розумний і дурень» Карпенка-Карого. За І. Франком, у В. Шекспіра зображено «не фамільну трагедію в королівських костюмах, а трагедію самого королівства на фамільному тлі» [7, 346]. Герой просто потрапив у полон власних ілюзій, точніше, ілюзій ренесансних, які ґрунтувались на вірі в самоцінність людини. Лір надто переоцінив свою вагу як короля, плутаючи її з власною, людською вагою. Тут проявилася його королівська сліпота, що й підтвердило істину: влада псує людину. Шекспір розкриває іншу проблему – Лір вважав, що його королівська гідність невід'ємна від його особи. У комедії «Розумний і дурень» обманутий батько теж вірив у непохитність вікових традицій – пошану дітей до батьків, культ старших за віком. І. Карпенко-Карий розкриває трагедію суспільства на конкретному тлі. Зокрема, тут розкривається не просто драма сім'ї Окунів, а й драма доби, що творила таких моральних покручів, як Михайло: «І чого так репетувать? Ви тільки розберіть: не однаково ж хіба сидіть, що тут, що в острозі?.. Двіста п'ятдесят карбованців – це сума...». (Цікаво, що в творі Островського Подхалюзін мав сплатити кредиторам по 25 копійок.) А коли Данило віддає останні гроші, щоб врятувати батька від такої ганьби, Михайло, як від серця відірвав: «... Важко було три місяці одсидіть? Прийдеться і своїх сто рублів дати... Ні за цапову душу пропадуть!» [2, 174]. Своєрідною трансформацією цієї ідеї згодом став центральний образ п'єси Б. Брехта «Матінка Кураж та її діти». У час, коли вирішується доля сина Швейцера, Кураж продовжує торгуватися, аби не заплатити більше, і так втрачає сина назавжди. Але суть підтексту твору полягає в тому, що сучасний світ змінює чесноти людей: і тому правда має стати хитрішою, хоробрість – розсудливішою й милосерднішою, а доброта – бути здатною себе відстояти. Таку ж ідею пропонує нам Карпенко-Карий у комедії «Розумний і дурень». На це вказав дослідник творчості драматурга П. Киричок. Він зауважив, що сучасна авторові соціальна ситуація та економічні відносини «спотворили справжнє розуміння добра і зла, вклавши у ці поняття невідповідний, діаметрально протилежний народній уяві зміст» [3, 10]. Те, що не приносить зиску, залишається поза увагою Михайла, це для нього – «дурна примха»: «Серце, серце!.. А розум нащо! Загнуздай його розумом і поверни туди, де більш користі... Повір! Плювать на серце!..» [2, 163]; «Ій хоч і не наказуй, то моргати буде. А мені байдуже!.. Зате у мене писар в руках. Як треба, то пошлю Мар'яну...» [2, 171]. Згадаймо Конона, персонажа драми М. Кропивницького «Замулені джерела». У цьому ракурсі можна провести чітку паралель між ним і Михайлом. Конон теж прагне у житті не родинного взаєморозуміння та злагоди, а грошей, здобутих будь-яким способом, навіть власним запроданством: «Давай мені осюди, у жменю, копитали, тоді і кохання піде по всій хормі» [4, 98]. Цей образ стоїть на одному ідейному щаблі із Йосипом Бичком, персонажем драми М. Кропивницького «Глитай, або ж Павук». Взагалі у цих творах багато спільного. Зокрема, образи творені на тлі різких контрастів, лицемірство та підступність протиставлені тут довірливості та безкорисливості, зажерливість – щирому альтруїзму, зрадливості – вірним почуттям.

Взагалі образ Михайла – це довершений образ лихваря. Він, судячи із наведених прикладів, не настільки оригінальний, щоб говорити про його неповторність, але водночас заслуговує на нашу увагу. Справа у тому, що автор майстерно створив саме українського лихваря. Порівняймо його, наприклад, із Шейлоком – героєм комедії В. Шекспіра «Венеціанський купець». Варто зазначити, що цього лихваря Шекспір «списав» із італійської новели невідомого автора, до того ж образ дуже близький до головного героя твору К. Марло «Мальтійський єврей», а також деякими рисами нагадує традиційного Скупого із комедій Плавта і Теренція. Шейлок – трагікомічний персонаж, один із найскладніших у творчості Шекспіра. Річ у тім, що герої ранніх комедій драматурга позбавлені чітких індивідуальних характеристик, вони є варіаціями єдиної людської природи, сповненої життєрадісності і грайливого штукарства. На багатогранність цього образу вказував О. Пушкін: «Шейлок скупий і кмітливий, мстивий, чадолюбний і дотепний» [6, 249]. Саме в цьому образі бачимо видозміну комічного. Якщо раніше воно породжувалося шляхом кумедного перебільшення природних нахилів людини, то Шейлок – водночас кумедний і драматичний персонаж, який справляє неоднозначне враження. Він складає у мішок червінці і мріє вирізати серце свого ворога. Чітку паралель із образом Михайла легко помітити. У них обох пристрасть до наживи випалила людські почуття, занастила їхні душі. Шейлок завжди посилався на Біблію, ненавидів музику, проголошував помірність і бережливість. Він нагадує буржуа-пуристан XVI – XVII ст. Але цим він не тільки смішить, а й жахає, як жахає нас своєю внутрішньою суттю Михайло. Як і Шейлок, він – психологічно опрацьований характер у різних своїх проявах. Шекспір намагався вийти за межі романтичної комедії, а Карпенко-Карий – за межі соціально-побутової, фарсової. Обидва комедіографи-новатори заглиблювались у дослідження людської психології, прагнучи збагнути джерела лихого у людині. Тому й відносять нові художні засоби, наближаючись до «поліфонізму» образів. Формальним антагоністом Шейлока був Антоніо, їх конфлікт і створює сюжет комедії. Таким антагоністом у комедії «Розумний і дурень» виступає Данило. Шейлока дратує й часто обурює небажання й невміння купця шукати особисту вигоду. Антоніо засуджує пристрасть до грошей, відмовляється від позичкового відсотка, чим заважає сталому зискові лихваря. Протистояння Михайла і Данила у драмі Карпенка-Карого теж набуває характеру зіткнення двох антагоністичних типів світосприйняття.

У творі В. Шекспіра ренесансна ідилія чимось нагадує нам бучний, блискучий, але все-таки спектакль. Не випадково вже на початку п'єси «сумний філософ» Антоніо скаржиться на те, що життя здається йому лише виставою, в якій він отримав невеселу роль. Роздуми Антоніо сповнені невиразного передчуття непевності його світу. У комедії Карпенка-Карого гуманістичні уявлення також перемагають зло, але розв'язання конфлікту остаточно не усуває суперечності, адже Михайло навряд чи зміниться. Він – сталий образ, із тих, які притаманні модерністській драматургії XX століття. «Венеціанський купець» Шекспіра – п'єса мішаного типу, де комічне переплітається з комічним, так і в драмі «Розумний і дурень» Карпенка-Карого трагізм виходить за рамки комедійного жанру, позбавляючи твір внутрішньої цілісності. За характером конфлікту комедія близька до фольклорних історій романтичного напрямку і водночас за палітрою художніх засобів і сутністю основної ідеї твору – до модерністських творів XX століття.

Що ж до інших персонажів п'єси, то досить суперечливим видається образ Данила. На перший погляд, він створений як контрастний фон. Але, найімовірніше, у ньому закладена ідея гуманізму, яку сповідував сам драматург. Цілком природно сюжет п'єси вписується у «паралель» із драмою Ф. Шіллера «Розбійники», де автор, через переосмислення фольклорного еталона образу героя (народного месника на кшталт українських отаманів Олекси Довбуша та Кармалюка, росіянина Степана Разіна, англійця Робіна Гуда, словацького Яношика, німецького Зонненвіртле тощо) вивів шляхетного розбійника Карла Моора – чесного і некорисливого, чоловіка з гарячим серцем і філософією справедливості. Очевидно, що й пушкінський Дубровський виник під впливом свого німецького попередника. Однак у п'єсі Шіллера Карл Моор не уявляє іншого способу перебудувати суспільство, як лише здійснюючи суд над несправедливістю і тими, хто її уособлює. Герой не схиляється перед жорстокістю та приниженнями, він оголошує війну всьому суспільству. У комедії «Розумний і дурень» центр головної ідеї зміщений на Михайла, бо образ Данила не знайшов рельєфного втілення. Він не намагається боротися з Михайлом і виступає носієм невиразного гуманізму, постає тінню, безхребетним суб'єктом. Данило не втручається в господарські справи, не сперечається з братом, а якщо й чинить щось добре для селян, то якимось без особливого бажання, ховається, не хоче захищати свою життєву позицію. Тому й образ цей не вельми яскравий, інертний, дещо «апостольський», проповідницький.

Свою життєву філософію Данило висловлює у розмові з батьком та Михайлом: «Не великого ж розуму треба для того, щоб користуватись людським горем і нуждою! Тут треба знати одну свою пельку й, щоб її напхати, не жаліть нікого, забудь совість, бога, усе!.. Найнять за півціни людей, котрі нуждаються, – хіба це розум? З жидами шинки держать, обповають людей і обманюють закон, – хіба це розум? Мошенство розумом зветь; помилка невелика!.. Немає такого

розуму в мене – то правда ваша!» [2, 165]. У цих словах – суть образу Данила й основна думка комедії. Найімовірніше, Карпенко-Карий втілює в цьому образі ідею непротивлення злу насиллям. Критика минулих років подавала несхвальні відгуки про образ Данила. Зокрема, у П. Киричка читаємо: «Образ Данила свідчив про творчі пошуки автором свого героя – борця за правду, хоч створити такий образ в комедії І. Карпенку-Карому не вдалося. Він поступається перед образом Опанаса з драми «Бурлака». Його ненависть не виливається в боротьбу, а дії вкладаються лише в рамки християнського людинолюбства» [3, 10]. Таке бачення образу спричинило зміни першої редакції твору самим автором. У першому варіанті комедії Данило доволі різко розмовляв з братом, у його діалогах з Михайлом проступають гнів, обурення, звинувачення. Потім, переосмисливши глибинні мотиви поведінки героя, автор вилучив усі різкі слова з мови Данила. Така позиція наводить на думку про розкриття в цьому образі українського «синдрому сирітства», про який писала Стефанія Андрусів: «...Говорить тихо, ... має скромні потреби, претендує на дуже малу площу (у кутку, біля дверей), мучиться відчуттям своєї зайвості, другорядности та незахищености у світі...» [1, 150].

Проте змалювання Карпенком-Карим у головних образах комедії полярних моральних цінностей, розбіжних світоглядних позицій додало творові художньої виразності, поглибило ефект багатоплановості сприйняття драматичної ситуації. Разом з тим це сприяло її об'єктивнішому висвітленню. Йдеться про логіку відображення явищ життя, яка в поезиці драми зміщує жанрологічні та стильові акценти. Комедія явно тяжіє до трагікомедії. Тобто у ХІХ ст. виникли всі передумови серйозних трансформацій усталених століттями традиційних жанрових структур. При використанні звичайних, неоригінальних, сюжетних ліній і колізій (сюжет не надто наповнений новими ідеями), драматург-новатор оновлює комедійний жанр, надаючи йому багатоваріантності, занурюючись у швидкоплинний процес диференціації і синтезу.

Список використаних джерел

1. Андрусів С. Страх перед мовою як психокомплекс сучасного українця / Стефанія Андрусів // Сучасність. – 1995. – № 7/8. – С. 150-159.
2. Карпенко-Карий І. К. Твори : в 3 т. / Іван Карпович Карпенко-Карий ; упоряд. П. М. Киричка, Л. Ф. Стеценка, приміт. П. М. Киричка. – К. : Дніпро, 1985 – Т. 1 : Драматичні твори / передм. П. М. Киричка. – 1985. – 437, [2] с.
3. Киричок П. Талант, відданий народу / П. Киричок // Карпенко-Карий І. (Тобілевич) Твори : в 3 т. – К. : Дніпро, 1985. – Т. 1 : Драматичні твори. – 1985. – С. 5-15.
4. Кропивницький М. Л. Вибрані п'єси / М. Л. Кропивницький. – К. : Мистецтво, 1984. – 221 с.
5. Островский А. Н. Избранные пьесы / А. Н. Островский. – М. : Худ. лит., 1982. – 471 с.
6. Пушкин А. С. Полное собрание сочинений : в 10 т. / Александр Сергеевич Пушкин. – Л. : Наука, 1977. – Т. 4. – 447 с.
7. Франко І. Зібрання творів : в 50 т. / Іван Якович Франко ; редкол. : Є. П. Кирилюк (голова) [та ін.]. – К. : Наук. думка, 1976–1986. – Т. 29 : Літературно-критичні праці (1893–1895) / упоряд. та комент. : Л. А. Гаєвської, П. П. Гонтаря, М. Л. Гончарука, І. О. Денисюка, В. П. Колосової, С. К. Кравченко, Л. І. Міщенко ; ред. : В. Л. Микитась, А. М. Халаманчук. – 1981. – 603 с.
8. Шекспір В. Трагедії. Сонети : для ст. шк. віку / Вільям Шекспір ; [пер. з англ., передм. Д. В. Затонського]. – К. : Веселка, 1993. – 480 с.

Summary. The article deals with the artistic interpretation of literary images and plots, the problem of deformation of human being's moral values in the context of foreign and Ukrainian literature is revealed, the essence of drama intrigue that lies in the basis in the «serious» comedy by Karpenko-Kary «Clever and stupid».

Key words: artistic interpretation, image, plot.

Отримано: 11.09.2012 р.